

Sabina Nowak • Robert W. Mysłajek

Po sąsiedzku z wilkami

Stowarzyszenie dla Natury „Wilk”
Twardorzeczka 2019

PRZYDATNE KONTAKTY

Stowarzyszenie dla Natury „Wilk”

www.polskiwilk.org.pl – tu znajdziesz informacje o wilkach i udzielaniu im pomocy
tel. 606 110 046, 604 625 228

Generalna Dyrekcja Ochrony Środowiska

www.gdos.gov.pl – tu znajdziesz spis wszystkich ośrodków rehabilitacji dzikich zwierząt oraz kontakty do działających w każdym województwie regionalnych dyrekcji ochrony środowiska wraz z ich wydziałami terenowymi.

Centrum Powiadamiania Ratunkowego – tel. 112

Policja – tel. 997

Straż Miejska – 986

Podziękowania

Dziękujemy dr hab., prof. UAM Patrycji Tomczak za cenne uwagi do tekstu.

Sabina Nowak • Robert W. Mysłajek

Po sąsiedzku z wilkami

Stowarzyszenie dla Natury „Wilk”
Twardorzeczka 2019

Copyright © Stowarzyszenie dla Natury „Wilk”, 2019
Wszystkie prawa zastrzeżone

Autorzy tekstu:

Sabina Nowak, Robert W. Mysłajek

Autorzy zdjęć:

Okładka str. 1. A. Adamczewski

Okładka str. 4. R.W. Mysłajek

Zdjęcia w tekście: Archiwum Nadleśnictwa Świebodzin, Archiwum Stowarzyszenia dla Natury „Wilk”, A. Adamczewski, M. Figura, M. Karolak, A. Kasprzak, R.W. Mysłajek, S. Nowak, R. Sawicki, P. Stachyra, P. Zieliński

Książkę wydano dzięki środkom z wpłat 1% podatku
oraz wsparciu Fundacji Euronatur

euronatur FOUNDATION

Wydawca:

Stowarzyszenie dla Natury „Wilk”

Adres korespondencyjny:

ul. Cynkowa 4, 34-324 Twardorzeczka

www.polskiwilk.org.pl

Stowarzyszenie dla Natury „Wilk”

jest organizacją pożytku publicznego – nr KRS 0000118275.

ISBN 978-83-924487-4-7

Druk i DTP:

Firma Poligraficzno-Wydawnicza „Compal” s.c., Bielsko-Biała

SPIS TREŚCI

Wilk w Polsce	5
Status prawny	5
Rozmieszczenie i zagęszczenie populacji	6
Wygląd zewnętrzny i zmysły	6
Organizacja przestrzenna i socjalna	8
Pokarm	8
Życie i rekreacja na obszarach zamieszkałych przez wilki	9
Spotkania z wilkami	11
Zwierzęta hodowlane w obszarach występowania wilków	14
Psy i koty na obszarach występowania wilków	16
Kłusownictwo na wilkach	17
Chory lub ranny wilk	22
Porywane szczenięta	28
Wilki w niewoli	29
Martwy drapieżnik	30
Zbiór prób do badań genetycznych	32
Sposób zbioru i konserwacji prób do badań genetycznych	33
Opisywanie prób	34
Przechowywanie prób	34

Trop wilka na leśnej drodze (© S. Nowak)

WILK W POLSCE

Status prawny

Po wielu latach zwalczania, a następnie eksploatacji łowieckiej, w 1998 roku wilki zostały objęte w całej Polsce ochroną gatunkową. Obecny status prawny tego gatunku reguluje Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (tekst jednolity Dz. U. z 2013 r. poz. 627, z późniejszymi zmianami) oraz Rozporządzenie Ministra Środowiska z dnia 16 grudnia 2016 r. w sprawie ochrony gatunkowej zwierząt (Dz.U. 2016, poz. 2183). Zgodnie z nimi wilki objęte są ochroną ścisłą. Zabronione jest ich zabijanie, okaleczanie, chwytanie, przetrzymywanie, niszczenie nor i wybieranie z nich szczeniąt, a także przechowywanie i sprzedaż skór i innych fragmentów martwych osobników, bez odpowiedniego zezwolenia. Ponadto można tworzyć dla nich strefy ochronne wokół miejsc rozrodu w okresie od 1 kwietnia do 31 sierpnia. Powyższe zakazy nie dotyczą sytuacji, gdy konieczne jest schwywanie zwierząt rannych i osłabionych, w celu udzielenia im pomocy weterynaryjnej i przemieszczenia do ośrodka rehabilitacji, a także gdy trzeba odłowić zwierzę, które zabłąkało się w pobliżu siedzib ludzkich, i przenieść je do miejsca jego regularnego przebywania. Nierespektowanie zapisów prawa podlega karze aresztu lub grzywny. W szczególnych przypadkach możliwe są odstępstwa od powyższych zakazów na podstawie zezwolenia wydanego przez Generalnego Dyrektora Ochrony lub Regionalnych Dyrekcji Ochrony Środowiska.

Wilki chronione są także zapisami Dyrektywy Rady 92/43/EWG z dnia 21 maja 1992 r. w sprawie ochrony siedlisk przyrodniczych oraz dzikiej fauny i flory (tzw. Dyrektywa Siedliskowa); polska populacja tego gatunku znajduje się w załączniku II oraz V.

Rozmieszczenie i zagęszczenie populacji

Przed objęciem wilka ochroną zwarty zasięg jego występowania ograniczony był do Karpat oraz rozległych lasów wschodniej i północno-wschodniej części kraju. W lasach zachodniej i środkowej Polski wilki pojawiały się rzadko. Sytuacja zaczęła się zmieniać po objęciu tego gatunku ochroną. Wilki stopniowo powracały do swoich dawnych ostoi w centralnej i zachodniej Polsce, gdzie z powodzeniem samodzielnie zrekolonizowały wszystkie większe kompleksy leśne. Pojedyncze osobniki, zwłaszcza młode wilki opuszczające swoje grupy rodzinne w poszukiwaniu partnerów i nowych terytoriów, mogą pojawiać się okresowo również poza rozległymi lasami, także w obszarach mozaiki pól uprawnych i lasów.

Liczebność wilków w danym kompleksie leśnym jest głównie uzależniona od zasobności bazy pokarmowej. Jeżeli dostępna jest duża liczba potencjalnych ofiar, czyli głównie dzikich ssaków kopytnych, to i liczebność wilków może wzrastać. Badania naukowe pokazują, że w Polsce zagęszczenia populacji wilka wahają się w szerokim zakresie, od 1,5 do 6 osobników/100 km².

Wygląd zewnętrzny i zmysły

Wilk jest ssakiem należącym do rzędu drapieżnych Carnivora i rodziny psowatych Canidae. Jest bezpośrednim przodkiem psa, jednak wygląda inaczej niż większość współczesnych psich ras. Ma szczupłą wysoką sylwetkę o prostym grzbiecie, długie, chude i ustawione blisko siebie kończyny. Ogon puszysty (latem jednak wyraźnie cieńszy) i zakończony ciemnymi włosami. Głowa duża, z szerokim czołem, długim pyskiem, skośnie ustawionymi oczami o bursztynowej tęczówce i krótkimi uszami. Czoło jest szare, a cała wierzchnia część pyska (włączając strefę wokół oczu) aż po nos jest ciemno-beżowa lub brązowa, natomiast policzki i dół żuchwy jest bardzo jasny. Czasami na policzkach są widoczne pojedyncze pionowe ciemne paski. Brak jest wyraźnego dymorfizmu płciowego, dorosłe samce są jednak większe od samic o około 10–20%. Masa ciała dorosłych samców to około 40–45 kg, a samic średnio 35 kg. Wilki zamieszkujące Polskę mają najczęściej umaszczenie płowo-beżowe, z brązowo-czarnym grzbieciem i mocno rudym tyłem uszu i głowy. Zdarzają się osobniki jaśniej ubarwione lub ciemniejsze (zawsze jednak tył głowy i uszu jest rudy), natomiast wilki jednolicie czarne lub białe w Polsce nie występują. Młode, niespełna roczne osobniki są ciemniejsze (bardziej szare) od dorosłych. W zimie wilki mają bardzo grubą i puszystą sierść (Fot. 1), latem jest ona znacznie cieńsza (Fot. 2). Sprawia to, że zimą wilki wydają się o wiele większe niż są w rzeczywistości.

Fot. 1. Dorosły wilk w szacie zimowej (© A. Adamczewski)

Wilk to zwierzę palcochodne, chodząc opiera się tylko na czterech palcach, chronionych od spodu twardymi, zgrubiałymi poduszkami, oraz na poduszce międzypalcowej, ustawionej za palcami. Trop dorosłego wilka jest duży (dł. 11–12 cm, szer. 9–10 cm), wydłużony i symetryczny. Na końcach palców umiejscowione są pazury. Łapa przednia jest większa od tylnej o oko-

Fot. 2. Dorosły wilk w szacie letniej (© A. Kasprzak)

to 1 cm. Poduszka międzypalcowa przedniej łapy ma niewielkie sercowate wcięcie z tyłu. W łapie tylnej wcięcia brak.

Wilki mają doskonały węch i słuch. Wzrok wilków podczas dnia jest mniej ostry niż ludzki. Nocą widzą natomiast zdecydowanie lepiej niż my.

Organizacja przestrzenna i socjalna

Wilki żyją w grupach rodzinnych, liczących zazwyczaj 3–8 osobników, większe grupy są rzadko obserwowane. Grupa składa się z jednej pary rodzicielskiej oraz jej potomstwa z ostatnich dwóch, a rzadziej trzech lat. Ponadto do grupy mogą się przyłączać osobniki niespokrewnione, choć jest to zjawisko nieczęste. Szczenięta, zazwyczaj w liczbie 5–8, rodzą się tylko raz w roku, z końcem kwietnia i początkiem maja. Ze względu na choroby, pasożyty, niekorzystną pogodę i przypadki losowe, pierwszy rok życia przeżywa zwykle mniej niż połowa miotu. Każda grupa rodzinna wilków zajmuje oddzielne terytorium, które w zależności od lokalnej liczebności dzikich zwierząt kopytnych ma różną wielkość. W Polsce osiąga ono od 150 (w górach) do ponad 400 (na nizinach) km².

Pokarm

Podstawą diety wilków w Polsce są dzikie ssaki kopytne, stanowiące średnio ok. 90% biomasy spożytego pokarmu. Wilki zjadają najczęściej jelenie, sarny i dziki, choć są w stanie upolować także łosie. Chętnie uzupełniają dietę bobrami, których udział w biomase zjedzonego przez nie pokarmu w niektórych regionach przekracza 20%. Polują także na zające i mniejsze drapieżniki – szczególnie borsuki, lisy i jenoty. Bardzo rzadko zjadają inne niewielkie ssaki. W ich odchodach stwierdzano także obecność roślin, jednak ich biomasa nie była istotna.

Drapieżnictwo wilków może obniżać zagęszczenie populacji ssaków kopytnych, natomiast nigdy nie doprowadza do ich wytępienia. Spowalnia jednak tempo wzrostu populacji dużych ssaków roślinożernych i zapobiega osiągnięciu przez nie maksymalnych zagęszczeń wyznaczanych przez zasoby pokarmowe. Wilki modyfikują też zachowania jeleniowatych, które w obszarach zamieszkałych przez te drapieżniki żerują krócej w jednym miejscu i częściej lustrują otoczenie. Poprzez drapieżnictwo wilki wspierają leśników w ochronie młodych drzew przed niszczeniem (ogryzaniem liści, pędów i kory) przez jelenie i sarny, a rolników w ochronie pól przed szkodami od dzików i jeleni.

ŻYCIE I REKREACJA NA OBSZARACH ZAMIESZKAŁYCH PRZEZ WILKI

Obecnie jedynie niecałe 30% powierzchni Polski pokryte jest lasami, pozostałe obszary zajmują tereny rolnicze, wsie, miasta, infrastruktura przemysłowa itp. Jednak nawet w lasach będących ostojami dużych drapieżników ludzie wkraczają do ich najodleglejszych zakątków. Przebiegają tam liczne drogi, budowane są osiedla, powstaje zabudowa rekreacyjna, prowadzona jest intensywna gospodarka leśna; wielu z nas w lesie uprawia sport, wypoczywa, zbiera grzyby i jagody. Wilki muszą się więc bardzo starać, by uniknąć spotkania z nami, a nade wszystko by znaleźć spokojne miejsca na odpoczynek i wychowanie szczeniąt.

Nie powinniśmy się więc dziwić, że dzikie wilki poszukując pokarmu mogą znaleźć się w pobliżu ludzkich osad lub innych miejsc naszej aktywności. Zwykle nawet nie zdajemy sobie sprawy z ich obecności. Odchodzą szybko, bez powodowania problemów. Nasze postępowanie może jednak powodować narastanie konfliktów. Oto zasady, których należy przestrzegać, aby uniknąć sytuacji, w której wilki zaczynają stwarzać problemy. Te same zasady obowiązują w stosunku do większości dzikich zwierząt.

- Nigdy nie dokarmiaj wilków. Zamiast karmić lub próbować samodzielnie pomagać wilkowi, który w twojej opinii tego wymaga, zawiadom właściwą terenowo Regionalną Dyрекcję Ochrony Środowiska i skontaktuj się ze Stowarzyszeniem dla Natury „Wilk”.
- Przetrzytuj odpadki spożywcze w szczelnych pojemnikach z pokrywkami. Resztki żywności pozostawione na kompoście poza ogrodzeniem posesji, a szczególnie kawałki mięsa i wędlin, mogą zwabiać drapieżniki. Zainstalowanie oświetlenia z czujnikami ruchu w pobliżu miejsc składowania odpadów kuchennych może odstraszać wilki od podchodzenia w ich pobliże.

- Jeśli jesteś turystą, spacerujesz po lesie, zbierasz grzyby, wędrujesz z plecakiem, biwakujesz w lesie, uprawiasz biegi terenowe lub inne rodzaje rekreacji aktywnej, nigdy nie pozostawiaj resztek żywności w koszach na parkingach leśnych, miejscach biwakowych, pod wiatami i w innych miejscach odpoczynku dla turystów, nawet jeśli wydaje się, że są one szczelne i regularnie opróżniane.
- Jeśli jesteś fotografem przyrodniczym lub myśliwym, nigdy nie dostarczaj mięsa na nęciska przy czatowniach lub ambonach. Nie ma znaczenia, czy są to szczątki martwych zwierząt dzikich lub hodowlanych, czy też produkty zawierające mięsne składniki, np. karma dla psów. Wilki, dzięki niezwykle czułemu węchowi, orientują się, że to człowiek dostarczył pokarm, i mogą zacząć postrzegać ludzi jako dostarczycieli pożywienia.
- Jeśli pracujesz na terenach leśnych, jesteś np. pracownikiem zakładu usług leśnych, budowniczym leśnych dróg, instalatorem sieci energetycznych, nigdy nie pozostawiaj żywności w lesie. Pakuj wszystkie odpadki i zabieraj z sobą. Pozostawiona żywność może zwabiać drapieżniki w pobliże pracujących w lesie ludzi.
- Jeśli jesteś leśnikiem lub pracownikiem parku narodowego i odpowiadasz za turystyczne udostępnianie terenów leśnych, nie instaluj w lesie koszy na odpadki. W zamian montuj tablice zachęcające turystów do zabierania resztek jedzenia i opakowań po żywności ze sobą.
- Bądź świadom, że jakikolwiek jest powód pozostawiania i udostępniania resztek żywności w lesie lub w jego pobliżu, wilki, a szczególnie młode osobniki, mogą uzależnić się od takiego źródła pokarmu i w efekcie nauczyć się postrzegać ludzi jako dostarczycieli pożywienia.
- Zawsze zwracaj uwagę i reaguj na sytuacje, gdy wilki regularnie żerują na pokarmie pozostawianym przez ludzi (nęciska, czatownie fotograficzne, kosze i doły na śmieci, kompostowniki itp.). Zawiadom o tym natychmiast odpowiedni urząd gminy i Regionalną Dyрекcję Ochrony Środowiska.

SPOTKANIA Z WILKAMI

Wraz ze wzrostem zasięgu występowania populacji wilka w Polsce wzrasta także prawdopodobieństwo napotkania tych drapieżników w lesie, ale też na łąkach lub polach. Poza lasami obserwuje się często młode wilki podczas dyspersji (Fot. 3), kiedy po ostatecznym opuszczeniu grupy rodzinnej, wędrują przez Polskę w poszukiwaniu partnera i terenu do osiedlenia się. Wilki są zazwyczaj bardzo ostrożne i płochliwe, ale także bardzo ciekawskie, szczególnie młode osobniki. Nic więc niezwykłego w tym, że wilk zatrzymuje się, przygląda z większej odległości i nie ucieka natychmiast po zobaczeniu człowieka. Nie jest to objaw agresji, lecz raczej zaciekawienia i upewnienia się, czy nie grozi mu niebezpieczeństwo. Podobnie zachowuje się wiele dzikich zwierząt, także te, na które regularnie się poluje. Błędna jest zatem interpretacja tego zachowania jako „utruty lęku” przed człowiekiem.

Ataki wilków na ludzi są niezmiernie rzadkie; znacznie częstsze i bardziej dotkliwe są pogryzienia przez psy. Niemniej jednak ludzie powinni zawsze

Fot. 3. Młody wilk podczas dyspersji (© P. Zieliński)

pamiętać, że duże drapieżniki mogą okazać się niebezpieczne, np. wówczas, gdy są wcześniej dokarmiane przez ludzi, oswajane, ranne lub chore. Jeżeli spotkasz wilka, który podchodzi na odległość mniejszą niż 30 m (zob. Tab. 1) lub przygląda się zbyt długo, a ty nie czujesz się komfortowo w tej sytuacji, albo też drapieżnik poszczekuje lub warczy na ciebie, podejmij następujące działania:

- Unieś ręce i machaj nimi szeroko w powietrzu. To sprawi, że twoja sylwetka będzie lepiej widoczna, a twój zapach szeroko się rozprzestrzeni.
- Pokrzykuj głośno, ostrym tonem w stronę wilka. To pozwoli mu się zorientować, że ma do czynienia z człowiekiem i że nie jest mile widziany.
- Jeśli zwierzę nie reaguje i zamiast oddalić się, podchodzi bliżej, rzucaj w niego będącymi w zasięgu ręki przedmiotami, grudami ziemi, patkami lub kamieniami.
- Wycofaj się spokojnie; możesz przyspieszyć dopiero gdy masz pewność, że zwierzę jest daleko i nie interesuje się tobą.
- Jeśli masz taką możliwość, zrób zwierzęciu zdjęcie i zawiadom o zdarzeniu właściwy urząd gminy, Regionalną Dyрекcję Ochrony Środowiska i Stowarzyszenie dla Natury „Wilk”.

Tab. 1 . Opis zachowań wilków oraz ocena powstałego ryzyka dla bezpieczeństwa ludzi wraz z zalecanymi działaniami (w oparciu o instrukcję *Large Carnivore Initiative for Europe* – eksperckiej Komisji ds. Przetrwania Gatunków Światowej Unii Ochrony Przyrody (IUCN))

Zachowanie	Ocena	Zalecane działania
Wilki przechodzą w pobliżu zabudowań nocą.	Nie ma zagrożenia	Nie ma potrzeby podejmowania działań.
Wilk przechodzi w zasięgu wzroku w pobliżu osad/ rozproszonych budynków w dzień.	Nie ma zagrożenia	Nie ma potrzeby podejmowania działań.
Wilk nie ucieka natychmiast po zauważeniu pojazdów lub ludzi. Zatrzymuje się i przygląda.	Nie ma zagrożenia	Nie ma potrzeby podejmowania działań.

Zachowanie	Ocena	Zalecane działania
<p>Wilk jest obserwowany przez kilka dni w odległości poniżej 30 m od zamieszkałych budynków (powtarzające się zdarzenia przez dłuższy czas).</p>	<p>Sytuacja wymaga uwagi. Możliwy problem wynikający z habituacji lub warunkowania pokarmowego (celowego lub nieumyślnego przywabiania wilka pokarmem).</p>	<p>Przeprowadzić analizę sytuacji. Poszukać atraktantów (np. składowiska z resztkami żywności) i usunąć je. Rozważyć użycie środków zniechęcających do korzystania z resztek pokarmu (tzw. warunkowanie awersyjne).</p>
<p>Wilk wielokrotnie pozwala podejść do siebie na odległość poniżej 30 m.</p>	<p>Sytuacja wymaga uwagi. Wskazuje na silną habituację. Możliwe problemy wynikające z warunkowania pozytywnego (np. przywabiania wilka pokarmem).</p>	<p>Analiza sytuacji. Rozważyć użycie środków odstraszających (kule gumowe i pociski hukowe) oraz zniechęcających do korzystania z resztek pokarmu.</p>
<p>Wilk wielokrotnie sam podchodzi do ludzi na odległość poniżej 30 m. Przejawia zainteresowanie ludźmi.</p>	<p>Wymaga uwagi / sytuacja krytyczna. Warunkowanie pokarmowe i silna habituacja mogą prowadzić do eskalacji zachowań zuchwałych u wilka. Może się pojawić ryzyko poranienia ludzi.</p>	<p>Wnikliwa analiza przyczyn tej sytuacji! Należy szybko wdrożyć działania odstraszające (kule gumowe i pociski hukowe). Jeśli działania odstraszające są nieskuteczne, szybko przeprowadzić usunięcie wilka i zlikwidować przyczyny tej sytuacji (np. dokarmianie, nielegalne przetrzymywanie)!</p>
<p>Wilk atakuje lub rani ludzi nie będąc sprowokowanym.</p>	<p>Sytuacja niebezpieczna.</p>	<p>Natychmiast usunąć wilka (poprzez odstrzał lub odłów). Przeprowadzić wnikliwą analizę przyczyn i zlikwidować je!</p>

ZWIERZĘTA HODOWLANE W OBSZARACH WYSTĘPOWANIA WILKÓW

Zwierzęta hodowlane stanowią w Polsce zaledwie kilka procent zjadanego przez wilki pokarmu. Rozmieszczenie szkód nie jest równomierne na terenie kraju. Ataki na inwentarz są znacznie częstsze w północno-wschodniej Polsce i w Karpatach niż w południowo-wschodniej i zachodniej części kraju. W górach najczęściej zabijane są owce i kozy, natomiast na nizinach – bydło i fermowe daniela. Intensywność ataków w poszczególnych latach jest zmienna i zależy od warunków pogodowych oraz długości sezonu wypasów. W Polsce wilki zabijają średnio 1400 zwierząt gospodarskich rocznie. Inwentarz pada jednak też ofiarą psów, które wypuszczane na noc z posesji polują pojedynczo lub w grupach. W wielu sytuacjach bardzo trudno jest rozróżnić czy sprawcami szkody były wilki czy psy. System wypłaty odszkodowań ze Skarbu Państwa za szkody czynione przez chronione gatunki zwierząt działa bardzo sprawnie. Średnia kwota odszkodowań wypłacanych za szkody powodowane przez wilki w latach 2014–2018 wynosiła 770 tys. zł rocznie, co stanowi około 4 % całkowitej kwoty wypłacanej za szkody powodowane przez wszystkie objęte systemem chronione gatunki (wilki, rysie, niedźwiedzie, żubry i bobry). Znacznie większe kwoty wypłacane są za szkody od bobrów (średnio 20 mln. rocznie), trochę więcej niż za wilki wypłacano też za szkody od żubrów.

Wilki zabijają zwierzęta gospodarskie głównie dlatego, że są one niedostatecznie chronione przez właścicieli, pozostawiane na nieogrodzonych lub słabo zabezpieczonych pastwiskach, bez odpowiedniego nadzoru. Jedyną metodą ograniczenia ataków wilków jest lepsza ochrona inwentarza. Dlatego oprócz odszkodowań proponuje się hodowcom także różne metody ochrony zwierząt gospodarskich przed atakami wilków, innych dużych drapieżników oraz psów.

Na nieogrodzonych pastwiskach leżących w pobliżu lasów i zadrzewień nie należy pozostawiać zwierząt bez nadzoru także w ciągu dnia, szczególnie podczas złej pogody. Nadzór powinien sprawować człowiek lub odpo-

Fot. 4. Ochrona owiec przed wilkami w Beskidzie Żywieckim (© M. Figura)

wiednio wyszkolony pies stróżujący – szczególnie dobrze predysponowany jest do tego owczarek podhalański, zarówno w górach jak i na nizinach (Fot. 4). Na noc powinno się spędzać zwierzęta hodowlane z pastwisk do odpowiednio zabezpieczonych zagród lub budynków gospodarczych. Zagrody w nocy należy zabezpieczać przy wykorzystaniu psa stróżującego (owczarka podhalańskiego), pastucha elektrycznego, ogrodzenia siatkowego lub fladr. Jednocześnie stosowanie kilku metod zapewnia lepszą ochronę. Bardziej szczegółowe informacje znajdują się na stronie internetowej Stowarzyszenia dla Natury „Wilk” oraz w wydanym przez nas *Poradniku ochrony zwierząt hodowlanych przed wilkami*.

Regionalne dyrekcje ochrony środowiska mieszczące się w miastach wojewódzkich prowadzą programy pomocy hodowcom i oferują narzędzia ochrony inwentarza – skontaktuj się z nimi w celu uzyskania informacji.

Pamiętaj! Po stwierdzeniu, że jakiś drapieżnik zabił zwierzęta gospodarskie, należy natychmiast, najlepiej telefonicznie zawiadomić odpowiednią terytorialnie Regionalną Dyrekcję Ochrony Środowiska. Jest to jedyna instytucja upoważniona do wskazania sprawcy szkody, oszacowania jej wartości i wypłaty odszkodowania. Obecność osób postronnych może doprowadzić do zatarcia śladów i utrudnić wykrycie sprawcy, od czego zależy wypłata odszkodowania.

PSY I KOTY NA OBSZARACH WYSTĘPOWANIA WILKÓW

Dla ochrony swoich domowych pupili, ale też dla bezpieczeństwa mieszkańców lasu, opiekunowie psów i kotów powinni zawsze nadzorować swoich podopiecznych. W lasach zamieszkałych przez wilki i inne duże drapieżniki, wążsające się psy i koty, zainteresowane resztkami wilczych zdobyczy, mogą znaleźć się w niebezpiecznej sytuacji. Wilki postrzegają znakujące na leśnych drogach psy jako obce wilki, zagrażające ich szczeniętom lub zasobom pokarmowym. Mogą zaatakować, poranić, a nawet zabić psa, szczególnie gdy w pobliżu mają młode. Od czasu do czasu wilki atakują też psy w sąsiedztwie zabudowań, a nawet w ich obrębie. Aby tego uniknąć:

- Jeśli mieszkasz w obszarze zamieszkiwanym przez wilki, trzymaj w nocy swoje psy i koty w domu lub w dobrze zabezpieczonych kojcach.
- Nie pozostawiaj psiej lub kociej karmy na zewnątrz, w miejscach gdzie mogłaby być dostępna dla drapieżników. Może to zwabić wilki w pobliże domostwa. Wilki mogą się przyzwyczaić do stałego źródła pokarmu, a następnie zranić, a nawet zabić broniącego swojego pożywienia psa lub kota.
- Jeśli spacerujesz w lesie z psem, prowadź go zawsze na smyczy. Jest to nie tylko zgodne z obowiązującym w Polsce prawem, ale także zapobiega oddalaniu się psa od opiekuna. Zagubiony, biegający po lesie pies może szybko wpaść w tarapaty.
- Nigdy nie pozwalaj psu wychodzić poza teren gospodarstwa i swobodnie penetrować pobliskie lasy. Nawet jeśli nie zostanie zaatakowany przez drapieżniki w lesie, wilki mogą przyjsć jego tropem pod zabudowania, zabić psa lub zaatakować inwentarz.
- Jeśli biwakujesz w lesie, nie pozostawiaj swojego psa bez nadzoru, a na noc zabieraj go do namiotu lub przyczepy campingowej.

KŁUSOWNICTWO NA WILKACH

Wilki w Polsce są najczęściej nielegalnie zabijane z broni palnej, głównie myśliwskiej i jest to kłusownictwo celowe (Fot. 5). Wpadają też we wnyki (pętle z drutu lub stalowej linki) zastawiane przez kłusowników na dzikie zwierzęta kopytne (sarny, dziki i jelenie) w celu zdobycia mięsa (Fot. 6). Dawniej stosowano do tego celu także potrzaski, obecnie jest to rzadkie. W latach 2002–2019 zastrzelono co najmniej 34 wilki, w tym aż 27 w ostatnich dziewięciu latach. W ostatnich 17 latach zebrano informacje o 33 wilkach we wnykach, z czego 12 osobników przeżyło i zostało uwolnionych, a 21 padło. To mniej niż liczba znalezionych zastrzelonych wilków.

Fot. 5. Wilk Kosy z obrozą telemetryczną zastrzelony na skraju Roztoczańskiego Parku Narodowego (© P. Stachyra)

Fot. 6. Martwy wilk we wnykach w zachodniej Polsce (Archiwum Stowarzyszenia dla Natury „Wilk”)

Nielegalne zabijanie zwierząt chronionych jest przestępstwem karanym zgodnie z szeregiem poniższych przepisów:

Kodeks Karny

Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny

Art. 181.

- § 1. Kto powoduje zniszczenie w świecie roślinnym lub zwierzęcym w znacznych rozmiarach, podlega karze pozbawienia wolności od 3 miesięcy do lat 5.
- § 2. Kto, wbrew przepisom obowiązującym na terenie objętym ochroną, niszczy albo uszkadza rośliny lub zwierzęta powodując istotną szkodę, podlega grzywnie, karze ograniczenia wolności albo pozbawienia wolności do lat 2.
- § 3. Karze określonej w § 2 podlega także ten, kto niezależnie od miejsca czynu niszczy albo uszkadza rośliny lub zwierzęta pozostające pod ochroną gatunkową powodując istotną szkodę.
- § 4. Jeżeli sprawca czynu określonego w § 1 działa nieumyślnie, podlega grzywnie, karze ograniczenia wolności albo pozbawienia wolności do lat 2
- § 5. Jeżeli sprawca czynu określonego w § 2 lub 3 działa nieumyślnie, podlega grzywnie albo karze ograniczenia wolności.

Ustawa o ochronie zwierząt

Ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 r. o ochronie zwierząt

Art. 35. 1. Kto zabija, uśmierca zwierzę albo dokonuje uboju zwierzęcia z naruszeniem przepisów art. 6 ust. 1, art. 33 lub art. 34 ust. 1–4 podlega karze pozbawienia wolności do lat 3.

Art. 6. 1. Zabrania się zabijania zwierząt, z wyjątkiem: [tu następuje lista wyjątków obejmująca ubój, połów, polowanie na gatunki łowne, uśmiercanie zwierząt stanowiących zagrożenie sanitarne lub bezpośrednie zagrożenie dla człowieka, lub zwierząt cierpiących, a także zwierząt obcych zagrażających rodzimym gatunkom]

Ustawa o ochronie przyrody

Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody

Art. 127.

Kto umyślnie:

2) narusza zakazy obowiązujące w stosunku do:

e) (...) zwierząt (...) objętych ochroną gatunkową,

– podlega karze aresztu albo grzywny.

Ustawa Prawo łowieckie

Ustawa z dnia 13 października 1995 r. Prawo łowieckie

Art. 54

4) poluje nie posiadając uprawnień do polowania,

– podlega karze pozbawienia wolności do lat 5.

Kłusownictwo na wilkach może mieć poważne negatywne konsekwencje dla lokalnych populacji tego drapieżnika, w tym zamieszkujących obszary chronione. Ważne jest zatem, by walczyć z tym procederem. Zbieranie dowodów przeciwko kłusownikom jest w ogromnej mierze uzależnione od tego, w jaki sposób wilki zostały zabite. W odmienny sposób podchodzi się do osoby zakładającej wnyki i inne urządzenia chwytające zwierzęta, a zupełnie inaczej do zebrania dowodów przeciwko osobie, która nielegalnie zastrzeliła wilka.

Oto wskazówki, jak postępować w przypadkach stwierdzenia kłusownictwa:

- Kłusownicy mogą być niebezpieczni także dla ludzi, z tego względu działania przeciwko nim nie mogą być prowadzone na własną rękę. Zawsze najpierw powiadom Policję, a następnie Regionalną Dyрекcję Ochrony Środowiska oraz Stowarzyszenie dla Natury „Wilk”.
- Jeżeli posiadasz informacje umożliwiające schwytanie kłusownika, powiadom o tym Policję. Wykaż się postawą obywatelską i zdecyduj się na zeznania na Policji, a następnie w sądzie. Twoje zeznania mogą być kluczowe dla ujęcia i ukarania sprawców.
- Wnyki (linki chwytające za łapę lub szyję) oraz tzw. paści (pułapki szczękowe, chwytające za łapę) są przede wszystkim wykorzystywane do nielegalnego zabijania dzikich ssaków kopytnych. Drapieżniki wpadają w nie zwykle przypadkiem, w trakcie poszukiwania pożywienia.
- Jeżeli odnalazłeś wnyki lub inne pułapki, powiadom Policję, Straż Leśną z odpowiedniego terenowo nadleśnictwa i Państwową Straż Łowiecką, która podlega wojewodzie. Jeśli znalazłeś je w granicach parku narodowego, powiadom straż tego parku.
- Nigdy nie zbieraj wnyków samodzielnie, zawsze uprzednio skontaktuj się z odpowiednimi służbami i koniecznie zaznacz lub ustal współrzędne miejsca ich znalezienia.
- Zrób zdjęcia odnalezionym pułapkom, mogą się przydać jako materiał dowodowy. Wygląd tych urządzeń, materiał i sposób ich wykonania mogą być wskazówką pomagającą w identyfikacji sprawcy.
- O odnalezieniu martwego zwierzęcia (w tym wilka) zastrzelonego lub we wnykach zawsze należy zawiadomić Policję i odpowiednią Regionalną Dyрекcję Ochrony Środowiska lub dyrekcję parku narodowego. Skontaktuj się także ze Stowarzyszeniem dla Natury „Wilk”; pomożemy w ustaleniu adresów i numerów kontaktowych lub w zawiadomieniu odpowiednich instytucji.

O czym należy pamiętać, prowadząc dochodzenie dotyczące kłusownictwa na wilkach:

- Zawsze należy ustalić płeć, wiek, status rozrodczy i socjalny zabitego wilka. Powinien to zrobić ekspert – biolog prowadzący badania nad wilkami.
- Bardzo ważne dla zebrania materiałów dowodowych jest wykonanie dobrej i dokładnej dokumentacji fotograficznej. Spis niezbędnych fotografii do prawidłowej identyfikacji gatunku znajduje się na końcu broszury. Resztę dokumentacji należy zebrać zgodnie z policyjnymi procedurami.

- Każdy wilk, co do którego istnieje podejrzenie, że został zastrzelony, powinien zostać poddany badaniu rentgenowskiemu, a miejsce znalezienia lub przypuszczalnego zastrzelenia sprawdzone wykrywaczem metalu.
- Niezwykle istotne jest wykonanie sekcji zabitego zwierzęcia. Sekcja powinna być wykonana przez specjalistę (lekarza weterynarii) mającego odpowiednie doświadczenie i znajomość anatomii dużych ssaków drapieżnych.
- Zawsze należy pobrać próbki do badań genetycznych. Fragment tkanki mięśniowej (np. koniuszek języka) najlepiej zamrozić w woreczku lub umieścić w czystym, szczelnym pojemniku i zalać 95% alkoholem etylowym. Wyrwaną z cebulkami garść sierści z grzbietu należy umieścić w papierowej kopercie i przechowywać w temperaturze pokojowej. Próbki do badań genetycznych muszą być dokładnie opisane – gatunek, płeć, wiek, data, miejsce znalezienia wilka (najlepiej współrzędne geograficzne) oraz imię, nazwisko i telefon kontaktowy pobierającego. Kontakt ze Stowarzyszeniem dla Natury „Wilk” pozwoli ustalić, gdzie można wykonać badania genetyczne.
- Jeżeli odnaleziony we wnykach martwy wilk zginął niedawno (do kilku dni), w ustaleniu sprawcy może pomóc zainstalowanie w sąsiedztwie foto- lub wideopułapek, które dają szansę zarejestrowania kłusownika podczas kontroli wnyków.
- Wilki zabijane są też przez myśliwych, a sprawcy niemal zawsze tłumaczą się pomyłką z innym, rzekomo podobnym gatunkiem. Dla organów ścigania istotne powinno więc być ustalenie, na jakie gatunki w danym momencie myśliwy miał prawo polować. Wynika to m.in. z okresów polowań, planów łowieckich, indywidualnych zezwoleń oraz z zapisu w tzw. książce wejść do łowiska (znajduje się u łowczego danego koła łowieckiego), a w przypadku polowań dewizowych, z dokumentów firmy organizującej polowanie. Myśliwy powinien się kierować podstawową zasadą, by strzelać tylko i wyłącznie do rozpoznanego celu. Należy więc dokonać wizji lokalnej w miejscu zdarzenia i ustalić widoczność z miejsca oddania strzału w porze, gdy strzelano, poznać rozmieszczenie myśliwych na polowaniu zbiorowym, odległość pomiędzy sprawcą a zabitym zwierzęciem, itd.

CHORY LUB RANNY WILK

Wraz z rozwojem populacji wilka w Polsce, rośnie liczba przypadków odnajdywania wilków chorych oraz zranionych w kolizjach z pojazdami lub w wyniku kłusownictwa (Fot. 7). Osobniki takie należy odłowić, poddać badaniom weterynaryjnym (Fot. 8) i, jeśli to konieczne, umieścić w ośrodku rehabilitacji zwierząt do czasu wyleczenia i uwolnienia do środowiska naturalnego. Działania takie mogą być prowadzone w oparciu o zapisy Rozporządzenia Ministra Środowiska w sprawie ochrony gatunkowej zwierząt. Ze względu na brak specjalnych grup interwencyjnych w kraju, w sytuacji odnalezienia chorego lub zranionego dużego drapieżnika trzeba korzystać z pomocy doraźnie wzywanych lekarzy weterynarii i ośrodków rehabilitacji zwierząt, które posiadają odpowiednie kwalifikacje, pomieszczenia i sprzęt, by pomagać chorym zwierzętom (Fot. 9). Oto kilka kluczowych zasad przydatnych w takich sytuacjach:

Fot. 7. Samica wilka uwięziona we wnykach w Puszczy Rzepińskiej (© Archiwum Nadleśnictwa Świebodzin)

Fot. 8. Zespół Stowarzyszenia dla Natury „Wilk” podczas udzielania pomocy wilkowi uwolnionemu z wnyków (© S. Nowak)

Fot. 9. Zespół Stowarzyszenia dla Natury „Wilk” podczas ratowania wilka poszkodowanego w kolizji drogowej (© S Nowak)

- Nie działaj pochopnie. Ranne lub chore drapieżniki, w stanie stresu, mogą być niebezpieczne dla człowieka, a nieodpowiednio udzielona pomoc może pogorszyć stan zdrowia poszkodowanego zwierzęcia.
- Kluczową kwestią jest prawidłowe oznaczenie gatunku: należy się upewnić, że ranne zwierzę to nie pies (w przypadku rannych psów wzywa się służby gminne lub miejskie i zawiadamia schronisko dla zwierząt). Najlepiej zwierzę sfotografować i przesłać zdjęcie w postaci MMSa do jednej z osób wchodzących w skład zespołu Stowarzyszenia dla Natury „Wilk”. Fotografie pozwalają również ustalić charakter obrażeń i ułatwić pracę lekarzowi weterynarii.
- Jeżeli ranne zwierzę to wilk, skontaktuj się ze Stowarzyszeniem dla Natury „Wilk”; wskażemy ci, który z istniejących ośrodków rehabilitacji dzikich zwierząt może udzielić pomocy. Spis ośrodków rehabilitacji dzikich zwierząt znajduje się na stronie internetowej Generalnej Dyrekcji Ochrony Środowiska oraz regionalnych dyrekcji ochrony środowiska. Niestety jedynie kilka ośrodków w Polsce jest w stanie podjąć się transportu, leczenia i rehabilitacji dużych drapieżników.
- W niektórych gminach – głównie w większych miastach – pomocy dzikim zwierzętom, polegającej na transporcie do ośrodka rehabilitacji, udziela wyspecjalizowany patrol straży miejskiej. Na terenach leśnych pomocy może udzielić także Straż Leśna działająca w każdym nadleśnictwie, a na terenie parku narodowego – straż tego parku. O odnalezieniu rannego lub chorego zwierzęcia należy bezzwłocznie zawiadomić także właściwego Regionalnego Dyrektora Ochrony Środowiska.
- Jeżeli zwierzę zostało poszkodowane w kolizji z pojazdem na drodze publicznej, powinieneś wezwać Policję. Przed jej przyjazdem zabezpiecz miejsce zdarzenia trójkątem ostrzegawczym, by uniknąć dalszych wypadków.
- Jeśli policjanci wezwą myśliwych, aby ci dokonali odstrzału poranionego wilka, zażądaj wezwania lekarza weterynarii, dla oceny stanu zwierzęcia i zasadności jego uśmiercenia. Zadzwoń też koniecznie na jeden z numerów Stowarzyszenia dla Natury „Wilk”.
- Metoda odłowu rannego lub chorego wilka zależy od jego stanu. W przypadku bardzo osłabionych lub uwięzionych we wnykach wilków może to wymagać zastosowania chwytaka weterynaryjnego dostosowanego do dużych ras psów. Często przed podjęciem akcji należy poddać zwierzę sedacji. Czynność tę wykonuje najczęściej lekarz weterynarii, który dobiera dawkę środka sedującego w oparciu o masę ciała zwierzęcia. Należy pamiętać, że wilki w szacie zimowej mogą się

wydawać znacznie większe niż są w rzeczywistości. Najczęściej masa ciała dorosłych samic nie przekracza 38 kg, a samców 45 kg. W zależności od możliwości poruszania się zwierzęcia środek sedujący podaje się bezpośrednio strzykawką, a w trudniejszych przypadkach za pomocą specjalnego dozownika na wysięgniku, dmuchawki lub strzelby weterynaryjnej. Najlepszym rozwiązaniem jest dmuchawka, strzelby weterynaryjnej należy używać w ostateczności ponieważ oddanie strzału ze zbyt bliskiej odległości może doprowadzić do zranienia zwierzęcia.

- Jeśli diagnoza stanu zwierzęcia wskazuje, że jest ono w dobrej kondycji (np. tkwi od niedawna we wnyku i brak jest poważniejszych obrażeń zewnętrznych), a miejsce jego odnalezienia znajduje się daleko od zabudowań i ruchliwych dróg (np. w głębi kompleksu leśnego), wówczas można je uwolnić do środowiska naturalnego. Jeżeli miejsce zdarzenia położone jest blisko zabudowań lub drogi, wówczas należy przetransportować zwierzę i uwolnić je w głębi lasu. Jest to szczególnie ważne w przypadku wcześniejszej sedacji drapieżnika.
- Jeśli zwierzę nie wymagało sedacji, a co za tym idzie nie dało się pobrać próbek genetycznych w postaci sierści i śliny, po przeprowadzeniu akcji uwalniania należy zebrać z miejsca zdarzenia wszelkie materiały zawierające DNA tego osobnika (np. całą znalezioną sierść włożyć do papierowej koperty, krople krwi i ślinę zebrać na waciki kosmetyczne albo patyczki do uszu i włożyć do kopert papierowych, kawałek odchodów do fiolki z 95% alkoholem etylowym).
- Jeśli wstępna diagnoza wskazuje, że zwierzę wymaga rehabilitacji, należy przeprowadzić szczegółowe badanie, najlepiej w lecznicy weterynaryjnej. Z uwagi na to, że wymaga ono zwykle wcześniejszej sedacji, należy wykonać za jednym razem jak najszersze spektrum badań, bo kolejna sedacja może być niemożliwa. W ramach badania należy m.in.: pobrać krew nie tylko do analiz ogólnych (morfologia i biochemia), ale także na rozmaz oraz do bardziej zaawansowanych badań na choroby odkleszczowe, a w przypadku odnalezienia osobnika bardzo osłabionego, na choroby zakaźne (m.in. nosówkę i parwowirozę). Pozostałą krew należy umieścić w woreczku strunowym i zamrozić lub zaaplikować na kartę FTA i wysuszyć oraz zrobić wymaz z pyska i umieścić wymazówkę w papierowej kopercie (materiał do analiz DNA). Wskazane jest też pobrać mocz i odchody do analiz, a w razie zmian skórnych pobrać wymaz i zeszkobinę. Należy ponadto wykonać odpowiednie zdjęcia rentgenowskie oraz w razie konieczności USG tych organów, w których podejrzewa się zmiany chorobowe.

we lub uszkodzenia. Garść sierści z cebulkami pobraną z grzbietu i boków włożyć do papierowej koperty i pozostawić w przewiewnym miejscu do wysuszenia. Wszystkie próby należy starannie opisać. W ramach tego badania, jeśli takie są wskazania, należy też wykonać wszelkie potrzebne zabiegi medyczne, zaaplikować wstępny osłonowy zestaw lekarstw i zaplanować skuteczny sposób podawania kolejnych lekarstw podczas rehabilitacji.

- Wilka po badaniach weterynaryjnych należy przetransportować do ośrodka rehabilitacji zwierząt i umieścić go na dobrze zabezpieczonym wybiegu znajdującym się jak najdalej od szlaków komunikacyjnych i zajętych wybiegów w ośrodku, tak by jak najrzadziej miał do czynienia z ludźmi i innymi zwierzętami.
- Cały proces leczenia wilka w ośrodku rehabilitacji powinien być nadzorowany przez lekarza weterynarii oraz konsultowany z biologiem, specjalistą w dziedzinie ekologii dużych ssaków drapieżnych (Fot. 10).
- Jeśli nie jest znana przynależność danego osobnika do konkretnej wilczej grupy rodzinnej, uwolnienie wilka po rehabilitacji należy przeprowadzić możliwie blisko miejsca jego odnalezienia, w większym kompleksie leśnym. Jednak warto wcześniej przeprowadzić badania genetyczne mające na celu ustalenie, z jakiej populacji pochodzi zwierzę – ułatwi to wilkowi powrót do grupy rodzinnej i zapewni optymalne warunki odzyskania całkowitej sprawności. Wilki najlepiej uwalniać w godzinach popołudniowych. Jeśli zwierzę było przed transportem poddane sedacji, w miejscu wypuszczenia powinien być lekarz weterynarii lub biolog – ekspert od dużych drapieżników i pozostać aż do momentu całkowitego wybudzenia się i oddalenia wilka. Przed uwolnieniem warto wyposażyć zwierzę w obrozę z nadajnikiem GPS/GSM w celu dłuższego monitorowania jego powrotu do środowiska naturalnego (Fot. 11).

Fot. 10. Kontrola stanu zdrowia wilka w Ośrodku Rehabilitacji Dzikich Zwierząt w Napromku przed uwolnieniem do środowiska naturalnego (© R.W. Mysłajek)

Fot. 11. Uwolnienie zrehabilitowanego wilka w Kampinoskim Parku Narodowym (© M. Figura)

PORYWANE SZCZENIĘTA

Co roku, pomimo zakazu wynikającego z Rozporządzenia o ochronie gatunkowej zwierząt, zabierane są z lasu wilcze szczenięta. Co najmniej kilka trafia w prywatne ręce. Czynią to ludzie, którzy uważają spotkane na leśnej drodze szczenięta za opuszczone lub chore i w imię źle pojmowanej potrzeby pomagania chcą się nimi zająć, dokarmić, odwieźć do lecznicy lub ośrodka rehabilitacji (Fot. 12).

Zdarzają się też tacy, którzy chcą mieć „oswojonego wilka”, zarobić na sprzedaży młodych wilków (Fot. 13) lub wyhodowanych przez siebie mieszańców wilków i psów. Takie zabrane ze środowiska naturalnego szczenięta po podrośnięciu stają się kłopotliwe, trudne do utrzymania i prędeż czy później uciekają lub wypuszczane są celowo na wolność. W konsekwencji do lasu trafiają młode wilki, które nie są w stanie w nim przetrwać. Nie radzą sobie z samodzielnym zdobywaniem pokarmu, nie znają i obawiają się żyjących tam zwierząt (także wilków), i tylko ludzi traktują jak przedstawicieli własnego gatunku. Kręcą się przy zabudowaniach i tam szukają resztek jedzenia, polują na psy, wchodzą w ostry konflikt z lokalną ludnością. Gdy osiąga on dramatyczne apogeum, takie wilki są odstrzeliwane na mocy decyzji Generalnego Dyrektora Ochrony Środowiska.

Fot. 12. Szczenię wilka zabrane bezprawnie z lasu, które dzięki szybkiej interwencji zwrócono do jego grupy rodzinnej (© M. Karolak)

Lato to krytyczny okres, gdy wilcze szczenięta trafiają w ręce ludzi, bo są coraz bardziej aktywne, bawią się na leśnych piaszczystych drogach i są tam widywane. Nie oznacza to jednak, że się zagubiły i wymagają pomocy. Wilczy opiekunowie są w pobliżu, jednak z obawy przed ludźmi pozostają w ukryciu. Zatem nie wolno takich szczeniąt pod żadnym pozorem zabierać z lasu.

Nie bądź kidnaperem, dla dobra ludzi i zwierząt pozostaw wilcze szczenięta w lesie!

Jeśli znajdziesz w lesie szczenię wilka, nigdy go nie dotykaj, nie dawaj jedzenia ani nie zabieraj ze sobą, nawet jeśli wygląda na chore i skrajnie wyczerpane. Zrób mu kilka zdjęć i zaznacz to miejsce w swoim telefonie (np. w Google Maps), albo zapamiętaj numer najbliższego słupka oddziałowego i natychmiast zawiadom właściwą Regionalną Dyрекcję Ochrony Środowiska i skontaktuj się ze Stowarzyszeniem dla Natury „Wilk”. Specjaliści pomogą w ustaleniu sposobu postępowania.

WILKI W NIEWOLI

Jeśli dowiesz się, że ktoś przetrzymuje nielegalnie wilka w niewoli, zawiadom o tym Policję, Regionalną Dyрекcję Ochrony Środowiska i Stowarzyszenie dla Natury „Wilk”.

Fot. 13. Szczenię wilka długotrwale przetrzymywane przez ludzi, które ze względu na silne oswojenie nie mogło powrócić do środowiska naturalnego (© R.W. Mysłajek)

MARTWY DRAPIEŻNIK

W Polsce coraz częściej odnajdywane są martwe duże drapieżniki. Przyczyny ich śmierci są zarówno naturalne, wynikające z chorób, zarażenia pasożytami, przypadkowych zranień lub konfliktów wewnątrzgatunkowych, jak i antropogeniczne, będące skutkiem kolizji z pojazdami (Fot. 14–15) lub działalności kłusowników. Odnalezienie martwego osobnika gatunku chronionego powinno być odpowiednio dokumentowane i zgłaszane do właściwej terytorialnie Regionalnej Dyrekcji Ochrony Środowiska. Wynika to z Ustawy z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody, która stanowi iż „każdy kto przypadkowo schwytał lub zabił zwierzę gatunku objętego ochroną ścisłą (...), lub instytucja państwowa, która się o tym dowiedziała, niezwłocznie zawiadamia o tym właściwego regionalnego dyrektora ochrony środowiska”.

Duże drapieżniki są w naszym kraju objęte ochroną ścisłą, a ich liczebność jest niewielka. Każdy przypadek śmierci wilka powinien być więc szczegółowo dokumentowany dla oceny zagrożeń ich populacji. Niezwykle ważny jest dokładny opis odnalezionego osobnika i dobra dokumentacja fotograficzna pozwalająca na potwierdzenie poprawności oznaczenia gatunku, co jest szczególnie istotne w przypadku martwych wilków, często mylonych z dużymi psami. Przy tej okazji powinno się również ocenić płeć, wiek i przyczynę śmierci zwierzęcia, a także pobrać próby do badań – np. badań genetycznych lub parazytologicznych.

Stowarzyszenie dla Natury „Wilk” służy pomocą w przypadkach odnalezienia martwych osobników dużych ssaków drapieżnych.

Fot. 14. Wilk zabity w kolizji drogowej na drodze krajowej nr 16 (© R. Sawicki)

Fot. 15. Tablica informacyjna przy drodze biegnącej przez obszar Natura 2000 „Wilki nad Nysą” w Borach Dolnośląskich (© R.W. Mysłajek)

ZBIÓR PRÓB DO BADAŃ GENETYCZNYCH

Współcześnie analizy genetyczne stały się jedną z najważniejszych metod wykorzystywanych w ochronie gatunkowej. Dzięki nim uzyskuje się informacje o kluczowym znaczeniu dla postępowań w sprawach karnych związanych z kłusownictwem. Ustala się m.in. pochodzenia wilka, lokalizację jego grupy rodzinnej, a nierzadko także jego status rozrodczy. Informacje te przydają się m.in. w trakcie szacowania tzw. istotności szkody. Jeżeli analizy wykazą, że zabity wilk zamieszkiwał obszar chroniony (np. park narodowy, obszar Natura 2000), albo, że był osobnikiem rodzicielskim lub pomagał w wychowie szczeniąt, dostarczy się argumentów na rzecz istotnego wymiaru szkody. Podobnie, gdy wilk podlega rehabilitacji, wiedza na temat jego przynależności do konkretnej grupy rodzinnej pomaga w zaplanowaniu i wyborze miejsca jego uwolnienia i zwiększeniu szans na jego przeżycie w środowisku naturalnym. Same badania naukowe nad różnorodnością genetyczną wilków dostarczają wiedzy pomocnej w zarządzaniu i planowaniu działań ochronnych w stosunku do tego gatunku. W wielu krajach badania genetyczne są wykorzystywane również do identyfikacji gatunku drapieżnika atakującego zwierzęta hodowlane.

Odnalezienie chorego, rannego lub martwego wilka powinno zawsze wiązać się z pobraniem prób genetycznych. Po odnalezieniu wilka najlepiej skontaktować się telefonicznie ze Stowarzyszeniem dla Natury „Wilk” (numery podane są na wewnętrznej stronie okładki). W sytuacjach wątpliwych pomożemy ustalić, czy odnalezione zwierzę na pewno jest wilkiem. Doradzimy jak pobrać i zabezpieczyć materiał genetyczny, jak go przechować i gdzie przekazać do analiz. W razie potrzeby dostarczymy próbki do przechowania prób. Wszelkie informacje o martwych i chorych wilkach zbierane są przez nas w bazie danych dla oceny czynników śmiertelności wilków w Polsce.

Sposób zbioru i konserwacji prób do badań genetycznych

Dla powodzenia genotypowania kluczowe jest pobranie prób czystych genetycznie. Należy je zebrać w taki sposób, aby jedna próba zawierała materiał pochodzący tylko od jednego osobnika, dlatego należy pamiętać o czystości narzędzi, przy pomocy których pobierany jest materiał.

Tkanki

Z martwego zwierzęcia najlepiej pobrać fragment tkanki wielkości ok. 3-4 cm³. Najdogodniej jest odciąć czubek języka, można też odciąć kawałek ucha lub wyciąć fragment mięśnia z istniejącej rany. Próbę najlepiej pobrać ostrym nożem, skalpelem lub żyłką, które trzeba wcześniej przeczyszczyć gazikiem zmoczonym w 96% alkoholu etylowym. Pojedynczą próbę wkładamy do zamkniętego pojemnika (może być to np. tzw. moczówka dostępna w każdej aptece) lub czystego słoiczka, a następnie zalewamy 96% spirytusem spożywczym, tak by była całkowicie zanurzona. Pojemnik należy szczelnie zamknąć, dla pewności można zakleić taśmą. Drugim sposobem konserwacji tkanek jest ich zamrożenie, po uprzednim umieszczeniu np. w plastikowym woreczku. W obu przypadkach trzeba próbkę opisać na przyklejonej etykietce wg poniższej instrukcji.

Sierść

Garść sierści wilka należy wyrwać z grzbietu martwego zwierzęcia. Sierść musi zostać wyrwana, a nie przycięta, ponieważ ważna jest obecność cebulek włosowych. Sierść można także znaleźć na legowiskach wilków, a także na ogrodzeniach wokół pastwisk, na których doszło do ataku na zwierzęta hodowlane. Sierść należy włożyć do czystej i suchej koperty i opisać. Kopertę trzeba zostawić w suchym i przewiewnym miejscu, w temperaturze pokojowej do całkowitego wysuszenia materiału biologicznego.

Ślina

Ślina zbierana jest przy pomocy tzw. wymazówek, czyli niewielkich wacików zazwyczaj umieszczonych na plastikowych pałeczkach (w ostateczności za wymazówkę posłużyć może czysty wacik do czyszczenia uszu). Ślinę można pobrać od żywego zwierzęcia, np. rannego wilka poddanego sedacji. Ślinę zbiera się także z ciał zwierząt zabitych przez drapieżniki, by ustalić kto dokonał ataku. W takim przypadku wacikiem przejeżdża się wokół brzegów ran, w miejscach gdzie istnieje największe prawdopodobieństwo pozostawienia śliny. Waciki z zebraną śliną należy włożyć do osobnych papierowych kopert (nie powinny pozostawać w plastikowych woreczkach lub pojemnikach), a następnie wysuszyć w temperaturze pokojowej.

Odchody

DNA można izolować także ze świeżych odchodów drapieźników. Fragment odchodów o dł. ok 3 cm umieszcza się w plastikowej probówce i zalewa 96% alkoholem etylowym.

Mocz

Podczas tropień zimowych na śniegu odnaleźć można mocz wilków. Tego typu materiał zbiera się ze śniegu jednorazową łyżeczką i umieszcza się w plastikowej probówce, najlepiej typu falcon (ze stożkowym dnem) i zalewa 96% alkoholem etylowym.

Opisywanie prób

Każdą próbkę należy opisać – najlepiej ołówkiem, ponieważ tusz z długopisu może zostać zmazany przez alkohol wydostający się z nieuszczelnionej próbki. Opis umieszczamy na etykiecie próbki, na kopercie z sierścią, ewentualnie na kartce umieszczonej w woreczku z zamrożoną tkanką. Opis powinien zawierać następujące informacje:

- gatunek zwierzęcia (np. wilk);
- rodzaj próby (tkanka/sierść/ślina/mocz/kał);
- przyczyna śmierci zwierzęcia;
- data i dokładne miejsce znalezienia wilka (najlepiej współrzędne geograficzne w systemie dziesiętnym, ewentualnie nadleśnictwo, leśnictwo, numer oddziału leśnego lub nazwa najbliższej miejscowości, w przypadku kolizji drogowej numer drogi i kilometrąż);
- wiek i płeć osobnika, od którego pobrano próbkę (samiec, samica, ad.=dorosły, juv.=młody)
- masa ciała zwierzęcia;
- imię i nazwisko osoby pobierającej próbkę, ew. nr telefonu.

Przechowywanie prób

Próby w próbkach powinny być przechowywane w chłodnym miejscu o stabilnej temperaturze, w pozycji stojącej. Próby tkanek martwych zwierząt można też zamrażać w woreczkach strunowych z etykietą – wówczas jednak nie można dopuścić do ich rozmrożenia. Do transportu najlepiej przełożyć je w stanie zamrożonym do probówek ze spirytusem i opisać. Sierść w kopertach należy przechowywać w przewiewnym miejscu, w temperaturze pokojowej.

Prosimy o jak najszybsze przekazanie informacji o zebranych próbach do Stowarzyszenia dla Natury „Wilk”.

PROTOKÓŁ Z OGLĘDZIN I ZBIORU PRÓB Z MARTWEGO WILKA

Imię i nazwisko osoby wypełniającej: ..... tel.: .....

Instytucja: .....

Data i czas znalezienia (dzień/miesiąc/rok) (godz./pora dnia)	
Miejsce znalezienia (nadleśnictwo, leśnictwo, oddz., nr drogi, nr linii kolejowej, najbliższa miejscowość, współrzędne geogr. w formacie dziesiętnym: N 50.06966, E 19.79925)	
Opis miejsca zdarzenia (np: las/drzewostan, zadrzewienia, droga leśna, pole, łąka, zabudowania)	
Przyczyna śmierci (np. kolizja z samochodem, z pociągiem, kłusownictwo za pomocą wnyków, broni palnej, inne)	
Stan zwłok (opis)	
Rodzaj urazu (np. uduszenie, postrzał, uderzenie w głowę, w bok, w tył, połamane nogi, żebra)	
Przypuszczalny czas śmierci (dzień/miesiąc/rok) (godz./pora dnia)	
Wiek wilka/Płeć/Masa ciała	
Wygląd (umaszczenie, obecność zmian chorobowych np. świerzb)	
Stan uzębienia	
Czy wykonano dokumentację fotograficzną wg listy?	
Czy zebrano próby genetyczne? Podać instytucję, do której wysłano próby.	
Jakie inne próby pobrano? Podać instytucję, do której wysłano próby.	
Co zrobiono z martwym osobnikiem? (np. utylizacja, zamrożenie, preparacja)	

Wypełniony protokół proszę przesać do właściwego Regionalnego Dyrektora Ochrony Środowiska, a kopię e-mailem do Stowarzyszenia dla Natury „Wilk”, e-mail: sabina.pieruzeknowak@gmail.com

KARTA DOKUMENTACJI FOTOGRAFICZNEJ MARTWEGO WILKA

Zdjęcia należy wykonać przed pobraniem prób genetycznych!

Imię i nazwisko osoby wypełniającej: ..... tel.: .....

Instytucja: .....

Data znalezienia wilka: ..... Miejsce znalezienia wilka: .....

Spis fotografii (lista kontrolna)	
Zdjęcia całego osobnika z różnych stron w miejscu znalezienia, tak by było widoczne otoczenie i okoliczności śmierci (np. droga, linia kolejowa, wnyk, inne)	(x)
Zdjęcie całego osobnika z obu boków z góry	
Zdjęcie całego osobnika z przodu z poziomego gruntu	
Zdjęcie całego osobnika z tyłu z poziomego gruntu	
Zdjęcie głowy z boku (by widać było pysk, uszy, szyję)	
Zdjęcie głowy z przodu z poziomego gruntu	
Zdjęcie głowy z góry, by widać było zabarwienie sierści na tylnej stronie uszu	
Zdjęcia zębów do oceny wieku (po odchyleniu warg, jeśli zęby są brudne przetrzeć chusteczką jednorazową), siekacze z przodu (górne i dolne), kły i trzonowe z obu stron (górne i dolne)	
Zdjęcia pazurów łapy przedniej i tylnej (żeby było widać czy są ostre czy tępe) oraz poduszek łapy przedniej i tylnej od spodu	
Zdjęcie ogona z przodu i z boku (żeby było widać jak jest długi)	
Zdjęcia świeżych urazów, ran (np. rany po uderzeniu pojazdu, po zaciśnięciu wnyków, otwory wlotowy i wylotowy po kuli, etc.)	
Zdjęcia innych szczegółów, urazów (np. brak sierści, stare rany, urazy)	

Wypełnioną kartę oraz oryginalne pliki zdjęć proszę przesłać na płytce CD lub e-mailem na adres: sabina.pieruzeknowak@gmail.com

STOWARZYSZENIE DLA NATURY „WILK”

Stowarzyszenie dla Natury „Wilk” jest organizacją pożytku publicznego powstałą w 1996 r. Specjalizujemy się w ochronie dużych ssaków drapieżnych. Więcej o naszych działaniach oraz o ekologii i ochronie dużych drapieżników dowiesz się z naszej strony internetowej www.polskiwilk.org.pl. Zapraszamy także na nasz profil na Facebooku @SDNWILK oraz kanał w serwisie YouTube <https://www.youtube.com/user/SDNWILK>

Jeśli chcesz nam pomóc, możesz:

- Przekazać 1% swojego podatku na nasze działania.
Nasz numer KRS to 0000118275.
- Wpłacić darowiznę bezpośrednio na konto Stowarzyszenia:
PKO BP o/Bielsko-Biała 81 1020 1390 0000 6702 0115 6348.

AUTORZY:

Dr hab. Sabina Nowak – ukończyła studia na Wydziale Biologii i Ochrony Środowiska Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach. Doktorat poświęcony ekologii i problemom ochrony wilka w Beskidach Zachodnich obroniła w Instytucie Ochrony Przyrody PAN w Krakowie, natomiast stopień doktora habilitowanego nauk biologicznych uzyskała na Wydziale Biologii i Ochrony Środowiska UŚ za badania nad procesem rekolonizacji przez wilki zachodniej Polski. Jest prezesem Stowarzyszenia dla Natury „Wilk”, członkinią Large Carnivore Initiative for Europe SSC/IUCN.

Dr hab. inż. Robert W. Mysłajek – ukończył studia na Wydziale Leśnym Akademii Rolniczej w Krakowie oraz studia podyplomowe na Wydziale Biochemii, Biofizyki i Biotechnologii Uniwersytetu Jagiellońskiego. Doktorat z nauk biologicznych obronił w Instytucie Ochrony Przyrody PAN w Krakowie, a habilitację uzyskał na Wydziale Biologii Uniwersytetu Warszawskiego. Jest wiceprezesem Stowarzyszenia dla Natury „Wilk”, pracuje w Instytucie Genetyki i Biotechnologii Wydziału Biologii UW.

